

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-210-225>

УДК 37.091.4Сухомлинський:82

Леся Сухомлинська,

PhD, старший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3055-5392
e-mail: 1408koala@gmail.com

Оксана Бойко,

молодший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-4812-0813
e-mail: adas@ukr.net

ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті проаналізовано художньо-документальні твори, присвячені Василю Сухомлинському. Виявлено, що є більш як 100 творів різних жанрів, автори яких у різні роки і за допомогою різних видів мистецтва висвітлювали образ педагога та його погляди на освіту і виховання дітей. Докладно розглянуто два художньо-документальні твори: повість Івана Цюпи «Добротворець» (1971) та драматичну поему Івана Драча «Дума про вчителя» (1976), в яких окрім змалювання життєвого шляху Павлиського вчителя, відображено й педагогічну проблематику. Кожен твір цих двох авторів аналізуємо/розглядаємо окремо з виокремленням педагогічних питань, як от значення особистості вчителя в освітньому процесі як в педагогічному аспекті, так і в загальносоціальному; ставлення вчителя, вихователя до проблемних дітей – педагогічно і соціально занедбаних; питання шкільно-сімейного виховання; вільного виховання; гуманізм, ставлення до кожної дитини як до особистості; виховання культури почуттів у юнаків і юнок. З'ясовано, що у цих творах багато уваги приділено протистоянню позицій офіційної науки і В. Сухомлинського щодо векторів педагогіки та методів впливу на особистість школяра і значення дитячого колективу. Виявлено, що обидва майстра художнього слова порівнювали постать та ідеї Павлиського вчителя з педагогами-класиками – від Сковороди та Песталоцці до Корчака. Зроблено висновок про доцільність і важливість педагогічного прочитання і

перепрочитання художньо-документальної літератури, яка емоційно-естетичними засобами виявляє образ Учителя, яке б ім'я він не носив, а також значення і місце Дитини, Учня вплині часу.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, художньо-документальна література, Іван Цюпа, повість, Іван Драч, драматична поема, Вчитель, діти, виховання, сім'я, педагоги-класики.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Науковий доробок Василя Сухомлинського сьогодні є беззаперечним надбанням освіти і науки, сформовано дефініцію «сухомлиністика», яка охоплює вивчення особистості педагога, його біографії, творчої спадщини та відповідну дослідницьку літературу. Однак наразі залишається мало дослідженим відтворення постаті педагога у мистецтві – літературі, живописі, скульптурі, музиці, театрі та кіно. Автори статті «Знання в системі цінностей: минуле і майбутнє» визначають «знання як центральний елемент інтегрального мислення, що передбачає урахування різних аспектів досліджуваного явища й водночас бачення його з позиції соціальної цілісності» (Вихрущ та ін., 2024, с. 26). Цілком погоджуємося з цим формулюванням і цією публікацією частково заповнюємо прогалину, урізноманітнюємо та поглиблюємо знання про В. Сухомлинського, про віддзеркалення його образу в мистецтві та актуалізуємо це знання для сучасного читача. Адже найбільше таких зразків у літературі. Це художні прозові та поетичні твори, публіцистика, сценарії драматичних творів та кінофільмів тощо, написаних як аматорами (вчителями, освітянами), так і фаховими літераторами – поетами та прозаїками. Ми зосередимось на аналізі вибраних творів художньо-документальної літератури, присвячених педагогові, розглянувши, на наш погляд, найпомітніші, а саме повість Івана Цюпи «Добротворець» та драматичну поему Івана Драча «Дума про вчителя».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віднайти у світовій науковій літературі розвідки, присвячені відображенню біографій педагогів у художньо-документальній літературі виявилось завданням доволі складним. Утім, є низка дотичних досліджень, пов'язаних з тематикою репрезентації педагогів у художній літературі та використанням біографічних наративів: «Vagaries of

(Academic) Identity in Contemporary Fiction» (Blashkiv, 2018), де проаналізовано твори про життя та професійну ідентичність викладачів, що дає уявлення про художню репрезентацію педагогів; «Initial Teacher Education and Its Representation in Literature: Global Policy Narratives» (Mifsud, 2018) про зображення початкової педагогічної освіти в художній літературі, що дає змогу побачити, як формуються образи педагогів у літературному дискурсі; «The Portrayal of Teachers in Children's Popular Fiction» (Niemi et al., 2014), присвячене зображенню вчителів у популярній дитячій літературі. Хоча ці праці не завжди напряму пов'язані з художньо-документальною літературою, вони пропонують цінні аналітичні підходи до теми зображення педагогів у літературних жанрах.

Лише в одному з семи біобібліографічних покажчиків творів В. Сухомлинського (1978, 1987, 2001, 2008, 2009, 2014, 2018), а саме 1987 р. є розділ «В. О. Сухомлинський в літературі та мистецтві», де представлено художньо-документальну літературу (прозу, поетичні твори); вистави; науково-документальні фільми; фотовиставки. Загалом 75 позицій (Бібліографічні посібники», 2001, с. 67). У 2019 р. у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського відбулося засідання круглого столу «Василь Сухомлинський у літературі та мистецтві», де панувала загальна думка, що образ педагога, його життєвий та професійний шлях, відображені в мистецьких творах, недостатньо вивчені, потребують подальшого дослідження та популяризації (Сухомлинська, 2019).

Питомо наукових розвідок, що аналізували б художньо-літературні або публіцистичні праці, присвячені В. Сухомлинському, ми не знайшли. Суголосною цій тематиці є стаття О. Міхна «Акорди та акценти біографії Василя Сухомлинського (методичні поради для вчителя за книгою Бориса Тартаковського "Повість про вчителя Сухомлинського"» (2019), в якій розглянуто зміст біографічно-публіцистичного твору та запропоновано оригінальні методичні рекомендації вчителю до уроку вивчення біографії Сухомлинського (Міхно, 2019).

Однак є кілька рецензій на кожну з книг, які обрано для аналізу. Так, на повість І. Цюпи «Добротворець», перевидану тричі різними видавництвами, було 9 рецензій українських освітян і журналістів. Вони акцентували увагу здебільшого на питаннях освіти і виховання, висвітлених у книгах. До них належать рецензії вчителя К. Ходосова, науковця О. Мазуркевича, педагога В. Святюця. Так само і з поемою І. Драча «Дума про вчителя», надрукованою в 1976 р. у журналі «Дніпро», а в 1977 р. – окремою книжкою у видавництві «Радянський письменник» і на яку відгукнулися літератори двома рецензіями.

Метою і завданням статті є виявлення значущих педагогічних питань у художньо-публіцистичних творах українських письменників, присвячених В. Сухомлинському, розкриття ступеню їх висвітлення та долучення цих розвідок до сухомлиністики як цілісного складника історії освіти та загалом історії сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з Івана Цюпи (1911–2004) – українського письменника, публіциста, удостоєного Державної премії імені Тараса Шевченка в галузі журналістики та публіцистики (1985) за художньо-документальну книгу «У серці дзвенять голоси» і публічні виступи в пресі. Писав і публікував оповідання, повісті, нариси про Україну, Полтавщину, а також твори художньо-документального біографічного жанру, до якого належить і повість «Василь Сухомлинський (Добротворець)», опублікована в трьох видавництвах: «Дніпро» (1971), «Молодь» (1973), «Радянська школа» (1985) у різні роки з незначними виправленнями й доповненнями. Повість складається з двох частин: «Поклікання» і «Серце, віддане дітям». В обох частинах автор оповідає життєвий шлях та педагогічні ідеї головного героя – Сухомлинського, інтерпретує їх, не завжди дотримуючись хронології подій. Перша частина – «Поклікання» – присвячена біографії майбутнього педагога – від народження до павлівського періоду, куди ввійшли дитячі роки, навчання в школі і вишах, початок учителювання в сільських школах, перше кохання, участь у боях Другої світової війни, поранення і лікування в госпіталях, робота директором школи в Удмуртії, повернення в Україну, робота завідувачем

районного відділу народної освіти. Ця ж частина містить роздуми головного героя про своє педагогічне майбутнє. Так, перебуваючи у госпіталі після поранення, він говорить медсестрі:

Я заходжу в клас. Десятки дитячих очей дивляться на мене з цікавістю і ждуть від мене чогось нового. Я розповідаю їм про незнане, відкриваю очі на дивний світ... при вході в нашу школу ми вивісимо велике полотнище, а на ньому напишемо слова, звернені до учнів: "Найголовніше, що ти повинен знайти в нашій школі, – це мету свого життя". (Цюпа, 1985, с. 16).

Письменник приділив увагу педагогічним аспектам роботи свого героя на посаді завідувача райвно:

Він об'їздив усі школи району. Був знайомий з усіма вчителями. Знав їхні болі і радощі. У багатьох бував на уроках. Хоч не завжди оті відвідини приносили йому задоволення. Більше прикростей. Терпляче підказував колегам, як краще провести урок, радив більше звертати увагу на методику викладання, залучати дітей до активного процесу. (Цюпа, 1985, с. 70).

Свої роздуми оприлюднював у районній газеті, хоча не всім це подобалося, не всі сприймали критичні ідеї районного керівника освіти, про що І. Цюпа також пише.

У вирі щоденної роботи із опертям на ідеї «великих мислителів-педагогів: Коменського, Песталоцці, Жан-Жака Руссо, Ушинського» (Цюпа, 1985, с. 73), на думку письменника і загартовувався Василь Сухомлинський.

У другій частині «Серце, віддане дітям» письменник розгортає картину життя і діяльності в середній школі с. Павлиш, описує побут директора, членів

педагогічного колективу Сухомлинський систематично бував на уроках різних вчителів. І. Цюпа підкреслює, що найважливішим рушієм освітнього процесу молодий директор вважав саме вчителя:

Ми повинні починати все від самодисципліни. Тільки той учитель користуватиметься повагою учнів, який є зразком трудолюбства й чесноти. Любити дітей не навчить жоден учбовий заклад. Це почуття народжується в процесі участі людини в суспільному житті, у її взаєминах з іншими людьми. Педагогічна праця за своєю природою – повсякденне спілкування з дітьми, яке поглиблює любов учителя до людини, нехай і маленької, зміцнює віру в дитину. (Цюпа, 1985, с. 80).

Письменник використовує такі художні прийоми, як розповідь від імені хлопчика Гриця, щоб показати, які Сухомлинський знаходив підходи до дітей з особливими освітніми потребами, бесіди директора зі старшокласниками, щоб проілюструвати, якого значення він надавав читанню, художній літературі, насамперед українській, вкладаючи в його уста роздуми про поезію Лесі Українки, Івана Франка (Цюпа, 1985, с. 81–90).

І. Цюпа наголошує, що його герой вибудовував свою систему в протистоянні з місцевою, районною, компартійною владою, а також офіційною авторитарною педагогікою, які не сприймали гуманістичність його ідей, увагу до кожної дитячої особистості, виховання без покарань, проведення уроків просто неба, спрямованість трудового виховання на формування у дітей почуття краси тощо. Змальовуючи непримиренну суперечність позицій і думок, автор описує, на які авторитети покликається педагог задля підтвердження своєї правоти. Першим і незаперечним для нього є Януш Корчак – «подвижник, людина великої душі» (Цюпа, 1985, с. 80), «Амос Коменський ...чимось схожий на бога... Так, для нього він – бог» (Цюпа, 1985, с. 106), «Жан-Жак Руссо..., який крізь час, простір нашіптує йому свої думи й мислі, веде з ним розмову в

тиші весняної ночі, що пливе над українським селом» (Цюпа, 1985, с. 107), Йоганн Генріх Песталоцці, життя і праця якого стали *«здобутком багатьох інших, лягло в підмурки нової педагогіки»*, Костянтин Ушинський не лише основоположник вітчизняної педагогіки, а й *«творець світлих і райдужних книг для дітей»* (Цюпа, 1985, с. 108).

Велику частину другого розділу письменник присвятив опису «Школи радості» – частини книги В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», звісно, у власній інтерпретації. Він зосередився на художній творчості дітей – складанні оповідань, казок та віршів (Цюпа, 1985, с. 110–130).

Ще одне питання, порушене В. Сухомлинським, відгукнулося в повісті – зв'язок школи і сім'ї:

непокоїло Сухомлинського те, що деякі батьки, на жаль, мало займалися вихованням своїх дітей, мовляв, це справа школи. З перших днів своєї роботи він висунув принцип: педагогіка для всіх. З цією метою щороку визначалася тематика лекцій, доповідей, бесід, в яких особлива увага зверталася на те, щоб батьки дістали конкретні педагогічні знання, які можна застосувати в щоденній практиці сімейного виховання. (Цюпа, 1985, с. 135).

Він вибудовує текст як діалог між педагогом і батьками, які ростять дітей різного віку, передусім підлітків. Далі оповідач коротко аналізує книжку «Народження громадянина», тому що це *«ніби друге народження людини»* (Цюпа, 1985, с. 150) і насичує свій текст багатьма цитатами з творів педагога про людяність, мораль, етику, працьовитість, нетерпимість до зла, розвиток інтелектуальної культури.

Вкотре в тексті описано протистояння ідей педагога і представників академізму в науці. Головний герой промовляє такі слова:

Між педагогічною теорією і живим повсякденним досвідом школи все

помітніше відчувається розрив. Не можна сліпо дотримуватись тих положень, які колись були висловлені навіть розумними людьми. Якщо теоретичні положення розглядати як щось вічне, незмінне, дане на все життя, то відбудеться неминучий застій, окостеніння. ...Механічно-бездумне дотримання теоретичних положень призводить до спустошення живої мислі учителя, вихолощує із педагогічної праці те, що складає його душу – неповторність життєвих явищ, радість оновлення, яке приходить до педагога з новим поколінням учнів. (Цюпа, 1985, с. 161).

Чимало сторінок у повісті присвячено ставленню В. Сухомлинського до рідної мови. Найперше до викладання мови в школі, коли, раз-у-раз живу думку і образне мислення дитини затьмарювали канцеляризмами. І тоді педагог наближав учнів до джерел живої природи, спонукав до пробудження думки, називав це уроками мислення (Цюпа, 1985, с. 181–189). Письменник практично слідує за своїм героєм, описуючи ці уроки: теми, вислови, віршовані рядки.

У розповіді про останній рік життя педагога автор описує роботу над Перспективним планом роботи школи, над книгою «Листи до сина», статтями про виховання громадянськості тощо. І. Цюпа так пророче підсумовує свою повість:

Він писав дуже багато. Часом сам помічав, що поспішає. ...Він був схожий на сівача, що вийшов у поле з мішком добірного зерна і поспішав висіяти в ґрунт, розкидаючи щедро, щоб не залишилось воно в засіках його пам'яті, а впало на родючу землю і проросло буйними сходами. (Цюпа, 1985, с. 196).

Другий твір – предмет нашого аналізу – драматична поема Івана Драча

«Дума про вчителя», що вперше вийшла в журналі «Дніпро» в 1976 р., а в 1977 р. – окремою книжечкою у видавництві «Радянський письменник», на яку ми й покликатимемося в статті (Драч, 1977).

Іван Драч (1936–2018) – поет, перекладач, кіносценарист, драматург, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка (1976), державний і громадський діяч. Його поезія відзначається метафоричністю, асоціативністю, введенням у поетичну мову наукової лексики. «Дума про Вчителя» – доволі складний і багатовимірний твір – має посвяту: «Присвячується видатному радянському педагогові В. О. Сухомлинському», який в поемі носить ім'я Вчитель. Інших дійових осіб названо вигаданими іменами: Вальтер Функе (німецький педагог), Суханов (педагог, прихильник ідей Вчителя), Мещерський (педагог, противник ідей Вчителя), Бляха-Муха (засуджений, в'язень-утікач), а також прізвищами педагогів різних часів: Макаренко, Сковорода, Песталоцці, Корчак. Події, змальовані автором, відбуваються у десяти картинах із прологом та епілогом. Цю епічну поему, яку автор називає «кантатою», було поставлено у Кіровоградському обласному музично-драматичному театрі імені М. Л. Кропивницького (1977), який гастролював із нею багатьма містами України і СРСР і отримав багато позитивних відгуків.

«Дума про Вчителя» І. Драча це твір про педагогів, учительство загалом і Вчителя зокрібно. Автор звертається до читача:

*«У кожного з нас вчитель є, читачу,
Усі ми – тільки учні й вчителі.
Усі ми у добрі своїм і злі
Несем чийсь холод чи любов гарячу. [...]
О вири виховання! О нутри
Педагогічні, о академічність!
Ти не січи з своєї висоти,
Хоч меч нагий, та у меча – двосічність...»* (Драч, 1977, с. 4).

У поемі змальовано образ Вчителя (себто Сухомлинського) через «голоси», що по-різному оцінюють його творчість, працю і особистість: одні – «суцільна вигадка», «суперечлива людина», «дивак», «белетрист», цілковитий

«сентименталізм», «показники були не дуже важні. Ніяких тобі переможців олімпіад. Ніяких відмінників особливих!», натомість інші – «творив індивідуальність», «дітей любив, ні до кого не ставився, як до дітей», «все унікальне й дивовижно просте», «Макаренко кував людину, а Вчитель – цей ліпив. Різниця між ковалем і скульптором» (Драч, 1977, с. 10–14).

Педагогічний складник виразно представлений в сцені, де дійовими особами є Мещерський (представник академічної установи), Суханов (освітянин) і німецький педагог Вальтер, який має намір поїхати в «Павлишани» (тобто Павлиш), де працює Вчитель, оскільки тема його дисертації «Корчак і радянська педагогіка». Мещерський відмовляє його від цього візиту, тому що, хоча він і ніколи й не бував у цій школі, однак впевнений, що це – «суцільна вигадка», «придуманий маяк», і головне – «підрива своїм розумуванням вчення Макаренка про колектив» (Драч, 1977, с. 26, 29). Німецького гостя має супроводжувати Суханов, прихильник Вчителя, який вважає:

*«Смішні, їй-право, Ваші ці претензії,
Та він же в польоті живе,
Птах радості – цей Вчитель!
А ми, грішні, з Вами, колего,
Лише навуки-раціоналісти.
Згадайте «Новий Органон» Френсіса Бекона.
Ми створюєм тканину павутинок з себе,
Бджола ж живе в оточенні квіток,
З них створює для світу мед і віск,
Дає йому тим солодоці й світло.
Тож вчитель наш – та золота бджола» (Драч, 1977, с. 27).*

Наступні сцени розмови Вчителя з людиною з промовистим прізвиськом Бляха-Муха, в'язнем-утікачем, розгортаються в селі, де живе Вчитель і куди приїхали гості. На нашу думку, цим епізодом автор поеми показує ставлення вчителя до дітей з проблемами не лише у фізичному, фізіологічному розумінні, а й соціальному – до дітей, занедбаних через обставини життя, неспроможність суспільства до підтримки юної особистості, а також небажання виконувати свої

функції, власне те, що нині зветься соціальною інклюзією. І ця людина приїхала до Вчителя просити:

*«...дайте згodu.
Щоб син мій вчився тут, у Павлишанах,
У Вашій школі. А то вже біда!
Безбатченко він. Забіяка лютий.
Всіх колошматить – Мухамед Алі!
Боюсь, щоб не зломився хлопчик,
Вірніше, щоб на звірстві не застиг,
Ви розумієте?» (Драч, 1977, с. 42).*

І Вчитель, після розмови з в'язнем, погоджується взяти його хлопчика разом з матір'ю до своєї школи. Підсумовує:

*«Коли ж ми здатні, як порядні люди,
Як справжні вчителі, на самокритику,
Лиху, нищівну, може, і нещадну,
То і таке сказати не завадить:
Важкі діти – це діти, од яких
Ми, дорослі, ми, вчителі,
Ухилились, відитовхнулись, відмовились.
Діти, яким ми не знайшли
Ні часу, ні серця, ні совісті.
Коли дитина шукала нас,
Ми займались нікчемною белібердою.
Важкі діти – це діти, яких ми зрадили!» (Драч, 1977, с. 45).*

Тему місця і ролі почуття любові в житті і педагогіці передано автором спочатку через розмову Вчителя з німецьким педагогом Вальтером, під час якої він виголошує свою позицію:

*«Навчитись можна всьому:
Твердості, терпінню, мужності,
Любові не навчишся,, друже.
Любов повинен дати хтось –
Мати, батько, вчитель,
Бабуся, може, хтось живий живому!
Якийсь заряд – як естафету,
По ланцюжку століть – одне від одного.
Яка вона важезна, ноша, –*

*Любити, співпереживати,
Співчувати, за когось постраждати!
Але яка людська – найлюдськіша!»* (Драч, 1977, с. 56).

У цю картину поеми І. Драч поміщує мікрровиставу «Казка про любов», її автор – Вчитель; її розігрують у шкільному театрі перед гостями. Дійові особи – Бог, архангел Гавриїл, Адам і Єва. Автор переказує в поетичній формі казку В. Сухомлинського з «Листа до дочки» (Сухомлинський, 1978, с. 241–243), але з українським наголосом: *«хата ясноока поміж вишень, де був пустир, який садок веселий, пшениця ген на нивах дозріває, сини орають в полі, пшеницю доньки жнуть...»* та твердженням, що немає нічого важливішого і головнішого за почуття любові: *«Хай славиться любов – це вічне сонце, яке Людину творить із людини...»* (Драч, 1977, с. 62, 64).

У картині «Психологічний семінар» у поетичній формі автор зображує одне із засідань психологічного семінару, присвяченого відповідальності вчителя. У ньому беруть участь, крім Вчителя, інші викладачі, хлопчик Павлик, його мати та старшокласниця. На семінарі обговорюють подію, що призвела до самогубства старшокласника через поведінку вчительки. Вона виставила напоказ зародження почуттів між юнаком і юнкою, насміхалася і принижувала їх. У творі це подано як дискусію між усіма сторонами: хто винен у цій трагедії: мати, вчитель, школа, батьки, колектив старшокласників? І автор поеми, вслід за Вчителем, вважає, що вчитель має бачити в учневі, а надто дорослому учневі, Людину:

*«Великий Фабр, натураліст із перших,
Єдиним у житті своїм пишався – ...,
...що при дослідях,
Які дали великі відкриття,
Не вбив він жодного жука, ні кузочки,
Ні лапки не ламав, ані крила не скривдив.
О вихователю, будь Фабром для дітей!»* (Драч, 1977, с. 92).

Епічну поему І. Драча віншує «Епілог або Верховний педагогічний суд» за участю Макаренка, Сковороди, Песталоцці, Корчака, які, коли Вчитель постав перед судом Божим, обговорюють гострі проблеми, які стояли на

порядку денному за життя Вчителя. Кожен присутній має власне бачення феномену людяності, ролі і функції вчителя, вибору методів виховання – доброти або суворості, поваги чи вимогливості, переконання чи покарання. І хоча вони висловлюють різні точки зору щодо цих питань, однак, приймають Вчителя до своїх лав і підсумовують (автор надає тут слово Макаренку):

*«Усі великі педагоги, всі,
Всі як один без винятку,
Всі проголошують одні і ті ж
Гуманні істини.
Століття за століттями
Борня іде, одна і та ж, здавалося б:
Та кожному своя доба.
Та кожному – свої обставини»* (Драч, 1977, с. 130).

Висновки. Ми проаналізували два художньо-документальних твори – повість Івана Цюпи та поема Івана Драча – написані майстрами слова в різних жанрах. Кожен своїми художньо-поетичними засобами окреслив головні педагогічні проблеми, що хвилювали все тогочасне суспільство і залишаються й нині на порядку денному. Це питання ролі і значення особистості вчителя не лише в суто педагогічному аспекті, а в загальносуспільному, у загальнолюдському; ставлення до дітей з особливими потребами, питання шкільно-сімейного виховання, ідеї вільного виховання, ставлення до кожної дитини як до унікальної особистості, необхідність виховання у молоді культури почуттів і культури бажань. Обидва твори і нині не втратили своєї художньої і педагогічної цінності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в подальшому прочитанні і перепрочитанні не лише художньо-документальної літератури (як прозових творів, так і поезій), присвячених В. Сухомлинському, а й аналізу науково-популярних фільмів, фотовиставок і контенту, який нині генерують за допомогою ШІ. Бо око мистця, яке по-особливому художньо-естетично і етично сприймає світ, виявляє і опуклює те не проявлене в нашому педагогічно-прямолинійному баченні світу загалом, і освітньо-виховних проблем зокрема, і

насамперед – постать Учителя, яке б ім'я він не носив, і юну особистість – Учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бібліографічні посібники. (2001). У Н. О. Гажаман & Л. І. Ніколюк (Ред.), *В. О. Сухомлинський: Біобібліографія, 1987–2000 рр.* (Г. І. Сухомлинська & О. В. Сухомлинська, Уклад.; с. 67). Київ: КНЕУ.
- Вихрущ, А., Христенко, О., & Данік, Н. (2024). Знання в системі цінностей: минуле і майбутнє. *Науково-педагогічні студії*, 7(7), 26–39. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-26-39>
- Драч, І. Ф. (1977). *Дума про Вчителя. Драматична поема*. Радянський письменник.
- Міхно, О. (2019). Акорди та акценти біографії Василя Сухомлинського (методичні поради для вчителя за книгою Бориса Тартаковського «Повість про вчителя Сухомлинського»). *Нова педагогічна думка*, (3), 15–19. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2019-99-3-15-20>
- Сухомлинська, Л. В. (2019). *Василь Сухомлинський у літературі та мистецтві* | ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. <https://dnpb.gov.ua/ua/naukovi-zakhody/kruhli-stoly/vasyl-sukhomlynskyy-u-literaturi-ta-mystetstvi/>
- Сухомлинський, В. О. (1978). *Батьківська педагогіка* (В. Ф. Шморгун, Упоряд. і авт. вступ. ст.). Радянська школа.
- Цюпа, І. (1985). *Василь Сухомлинський. (Добротворець)*. Радянська школа.
- Blashkiv, O. (2018). Vagaries of (Academic) Identity in Contemporary Fiction. *Journal of Education Culture and Society*, 9(1), 151–160. <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/10.15503jecs20181.151.160>
- Mifsud, D. (2018). Initial Teacher Education and Its Representation in Literature: Global Policy Narratives. In: *Professional Identities in Initial Teacher Education* (p. 21–34). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76174-9_2
- Niemi, N. S., Brown, N., & Smith, J. B. (2014). The portrayal of teachers in children's popular fiction. *Journal of Research in Education*, 20(2), 58–80. <https://digitalcommons.newhaven.edu/education-facpubs/1/>

REFERENCES

- Bibliografichni posibnyky. (2001). In N. O. Hazhamaan & L. I. Nikoliuk (Red.), *V. O. Sukhomlynskyi: Biobibliografiia, 1987–2000 rr.* (H. I. Sukhomlynska & O. V. Sukhomlynska, Uklad.; p. 67). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Vykhruhshch, A., Khrystenko, O., & Danik, N. (2024). Znannia v systemi tsinnosti: mynule i maibutnie. *Naukovo-pedahohichni studii*, 7(7), 26–39. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-26-39> [in Ukrainian].
- Drach, I. F. (1977). *Duma pro Vchytelia. Dramatychna poema*. Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
- Mikhno, O. (2019). Akordy ta aktsenty biohrafii Vasyliia Sukhomlynskoho (metodychni porady dlia vchytelia za knyhoiu Borysa Tartakovskoho «Povist pro vchytelia Sukhomlynskoho»). *Nova pedahohichna dumka*, (3), 15–19. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2019-99-3-15-20> [in Ukrainian].
- Sukhomlynska, L. V. (2019). *Vasyl Sukhomlynskyi u literaturi ta mystetstvi* | DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. <https://dnpb.gov.ua/ua/naukovi-zakhody/kruhli-stoly/vasyl-sukhomlynskyy-u-literaturi-ta-mystetstvi/> [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. O. (1978). *Batktivska pedahohika* (V. F. Shmorhun, Uporiad. i avt. vstup. st.). Radianska shkola [in Ukrainian].

- Tsiupa, I. (1985). *Vasyl Sukhomlynskyi. (Dobrotvorets). Radianska shkola* [in Ukrainian].
Blashkiv, O. (2018). Vagaries of (Academic) Identity in Contemporary Fiction. *Journal of Education Culture and Society*, 9(1), 151–160.
<https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/10.15503jecs20181.151.160>
Mifsud, D. (2018). Initial Teacher Education and Its Representation in Literature: Global Policy Narratives. In: *Professional Identities in Initial Teacher Education* (p. 21–34). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76174-9_2
Niemi, N. S., Brown, N., & Smith, J. B. (2014). The portrayal of teachers in children's popular fiction. *Journal of Research in Education*, 20(2), 58–80.
<https://digitalcommons.newhaven.edu/education-facpubs/1/>

Lesia Sukhomlynska

Ph.D, Senior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics

V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-3055-5392

e-mail: 1408koala@gmail.com

Oksana Boiko

Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics

V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-4812-0813

e-mail: adas@ukr.net

REPRESENTATION OF VASYL SUKHOMLYNSKYI'S PEDAGOGICAL VIEWS IN ARTISTIC AND DOCUMENTARY LITERATURE

Abstract. The article analyzes artistic and documentary works dedicated to Vasyl Sukhomlynskyi. Over 100 works of various genres created by authors in different years and through different forms of art highlight the educator's image and views on education and child upbringing. The study focuses on two artistic documentary works: Ivan Tsiupa's novella *The Kind Deed Maker* (1971) and Ivan Drach's dramatic poem *A Thought About the Teacher* (1976). These works depict the life events of the Pavlysh teacher and explore pedagogical themes. Each of the two authors' works is analyzed separately, with an emphasis on pedagogical issues such as the role of the Teacher's personality in the educational process – both pedagogically and socially; the teacher's and educator's attitude toward troublesome children – those who are pedagogically or socially neglected; the question of school-

family cooperation in education; the idea of free upbringing; humanism and treating every child as a unique individual; and the cultivation of emotional sensitivity among youth. Both works devote significant attention to the contrast between official academic perspectives and those of Sukhomlynskyi regarding the direction of pedagogy, the methods of influencing a student's personality, and the importance of the children's collective. Both authors compare Sukhomlynskyi's figure and ideas to those of classical educators – from Skovoroda and Pestalozzi to Korczak. The study concludes that pedagogical readings and re-readings of artistic and documentary literature are both meaningful and necessary. They reveal the image of the Teacher – regardless of name – through emotional and aesthetic means, as well as the significance and role of the Child and the Pupil in the flow of time.

Keywords: Vasyl Sukhomlynskyi, artistic and documentary literature, Ivan Tsiupa, novella, Ivan Drach, dramatic poem, Teacher, children, upbringing, family, classical educators.